

ผู้หญิงชายแดนใต้ : ม่านมายาและการฝ่าผ่าน¹

Women in the Southern Border, Thailand : Overcoming the Myth.

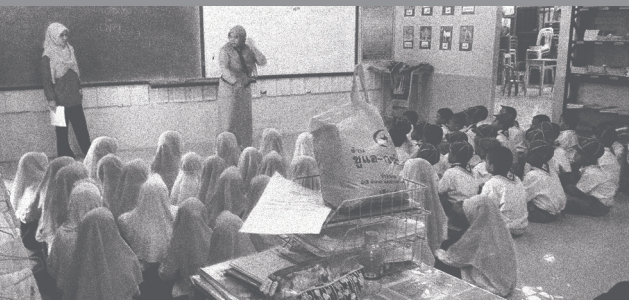
ณฐพงศ์ จิตรนิรัตน์² คณิงนิจ มากชูชิต³
และกอกแก้ว วงษ์พันธุ์⁴
Nathapong Chitniratna², Kanungnit Makchoochit³,
and Kokaew Wongphan⁴

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ผู้หญิงกับการพัฒนาเพื่อสร้างความมั่นคงของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้” โดยทุนสนับสนุนการวิจัยงบประมาณแผ่นดิน มหาวิทยาลัยทักษิณ พ.ศ. 2556

² รศ.ดร., หน่วยวิจัยประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการพัฒนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 90000

³ ผู้ประสานงานเครือข่ายชุมชนศรีธธา ชุมชนบูโป๊ะ ตำบลตะลุโปะ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี 94000

⁴ โครงการประสานชาติพันธุ์อันดามัน อำเภอดงแก้ว จังหวัดพังงา 82110

บทคัดย่อ

การศึกษาผู้หญิงในจังหวัดชายแดนใต้ ส่วนใหญ่ถูกเขียน/ พูด/ นำเสนอในแง่ภาพลักษณ์ของความน่าเห็นใจ/ น่าสงสาร ในฐานะผู้สูญเสียจากความรุนแรง และถูกทำให้หายไปในการบวนการพัฒนา แต่เรื่องราวของผู้หญิงในเครือข่ายชุมชนศรัทธา กลับมีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะผู้หญิงได้เข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนงานพัฒนามั่นคงและยั่งยืน กระทั่งสามารถเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมได้มากขึ้น ท่ามกลางการยอมรับของแกนนำส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย แต่ควรมีการส่งเสริม/ สนับสนุนผู้หญิงให้มากขึ้น โดยเฉพาะทักษะที่จำเป็นเกี่ยวกับการจัดระบบชุมชน ระบบการจัดการและการประสานงาน รวมทั้ง การสร้างความตระหนักในเรื่องบทบาทผู้หญิง หรือบทบาทหญิงชายให้กับชาวชุมชนและผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ในเชิงนโยบายต้องสร้างความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับผู้หญิง สิทธิ การยอมรับ ความเสมอภาค สร้างพื้นที่การมีส่วนร่วมที่ พัฒนาศักยภาพและเพิ่มโอกาส สิทธิทางสังคมให้กับผู้หญิง ในฐานะหุ้นส่วนสำคัญของการพัฒนา และการสร้างสันติภาพ

คำสำคัญ : ผู้หญิงศรัทธา ผู้หญิงกับการพัฒนา มายาคติ

Abstract

From the study, it appears that most of southernmost women's stories are about their sympathy and mercy as victims of violence. Many cases are disappeared in the development process. Life history with women from Chumchonsattha Network shows that women are slowly, quietly, and firmly getting involved into the community development. Once they are fully participated in the community development, they would be acknowledged from other community leaders who are mostly men.

Supporting and capacity building for women are necessary especially for community organization management and coordination system. In addition, awareness raising of women's roles in development should be exercised with women, men, leaders, and community members.

At policy, an advocacy should be focused on the community knowledge and attitudes towards women's involvement in the community development. Knowledge and acknowledge of women's rights and gender quality should be employed to prepare community members as well as leaders to welcome women's participation. Besides, strengthening of women's capacity will increase their opportunities as crucial members in the community development and peace building.

Keywords : Faith Women, Women Involvement, Myth

1. ผู้หญิงหลังม่านมลายา⁵

การพัฒนาสู่ความทันสมัยด้วยการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แม้ว่าด้านหนึ่งจะนำมาซึ่งการเติบโต ขยายตัว และสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ในสังคมไทย แต่ด้านหนึ่งของการพัฒนาที่มีการสะสมผลผลิตส่วนเกินจากการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างสิ้นเปลือง ได้นำมาซึ่งความเหลื่อมล้ำทางสังคม ความยากจน ปัญหาคุณภาพชีวิต การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ ทำให้คนกลุ่มหนึ่งในสังคมตกอยู่ในภาวะความยากจนและตกเป็นชายขอบของการพัฒนา

อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการถูกเบียดขับจากการพัฒนายังมีการต่อสู้ดิ้นรน ขัดขืน ทั้งเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี และการเสนอแนวทางการพัฒนาทางเลือกผ่านการปฏิบัติการทางสังคมที่หลากหลาย บทบาทที่น่าสนใจในการปฏิบัติการเสนอทางเลือกการพัฒนา พบว่า “ผู้หญิง” ที่ในอดีตมักถูกเบียดขับให้เป็นชายขอบของการพัฒนาอันเกิดจากวิธีคิดแบบชายเป็นใหญ่ ได้เข้ามาปฏิบัติการบนพื้นที่ทางสังคมและการเมืองได้อย่างมีสีสัน มีชีวิตชีวา และเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนผลักดันงานพัฒนา เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงจากจุดเล็กในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานพัฒนาชุมชนในระดับฐานล่าง เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์และสวัสดิการ เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง กลุ่มอาชีพการจัดการสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

ทั้งนี้ บทบาทผู้หญิงไม่ได้จำกัดพื้นที่เพียงแค่ปัญหาในท้องถิ่นของตนเท่านั้น หากยังเชื่อมโยงตัวเองเข้ากับขบวนการใหญ่ในระดับต่าง ๆ ทำให้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างความเป็นหญิงชาย และการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม การเคลื่อนเปลี่ยนแห่งที่ทั้งตัวผู้หญิง ตัวตนในสังคมการเมืองและวัฒนธรรม มิติ/ทิศทางการพัฒนาที่เป็นรากฐานของการพัฒนาที่มั่นคง ยั่งยืนและเป็นธรรมมากขึ้น สอดคล้องกับความเห็นของโคทม อาริยา และคณะ [1] ที่ว่า “สังคมประชาธิปไตยจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้หญิงการเข้ามีส่วนร่วมในวิถีใดวิถีหนึ่งเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ทางสังคมในการแบ่งสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมให้คนกลุ่มต่าง ๆ และที่สำคัญจะส่งผลต่อการพัฒนาและสถาปนาระบบการเมืองที่มั่นคงในระยะยาว”

⁵ ในความหมายผิวเผินของการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและการรับรู้โดยสามัญในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมที่มอง/ คัดจากภาวะแบบชายเป็นใหญ่

เช่นเดียวกับในจังหวัดชายแดนภาคใต้ แม้ต้องเผชิญกับปัญหาความรุนแรง แต่การรวมตัวของผู้หญิงจาก “เครือข่ายชุมชนศรัทธา”⁸ ซึ่งเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นภายใต้แนวคิด “ใช้หลักศาสนา สร้างศรัทธา พัฒนาจังหวัดชายแดนใต้” เพื่อสร้างชุมชนและการพัฒนาชุมชนที่เรียกว่า “ความเป็นชุมชนศรัทธา” ครอบคลุมมิติด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง และจิตวิญญาณ [2-3] เป็นที่น่าสนใจว่าการขับเคลื่อน ดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนศรัทธา ผู้หญิงได้เข้ามามีบทบาทอย่างสร้างสรรค์อันมีผลเชื่อมโยงถึงการสร้างความมั่นคง การสร้างสันติภาพ และการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้ผู้หญิงได้เข้ามามีบทบาทในงานพัฒนาและด้านอื่น ๆ มากขึ้น

บทความนี้จึงสนใจบทบาทผู้หญิงกับการพัฒนา และค้นหาแนวทางยกระดับบทบาทผู้หญิงที่เหมาะสมในการพัฒนาและการสร้าง “ความเป็นชุมชน” ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งนี้ บทความสังเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาประวัติและประสบการณ์ชีวิตของ “ผู้นำหญิง” ในเครือข่ายชุมชนศรัทธา จำนวน 5 คน⁹ ประกอบด้วย¹⁰ มาริเกะ ยะกามิละห์ นุซ และปู สมพทด้วยข้อมูลจากการสังเกต การสนทนากลุ่มและการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. ผู้หญิงศรัทธา¹¹ กับการก้าวสู่แถวหน้า

สถานการณ์ปัญหาและความรุนแรง โดยเฉพาะความรุนแรงรอบใหม่หลัง พ.ศ. 2547 ได้นำมาซึ่งความพยายามในการแสวงหาแนวทาง รูปแบบการพัฒนาใหม่ ๆ ที่สามารถหนุนช่วยการแก้ไขปัญหาความรุนแรง การสร้างสันติภาพที่ยั่งยืน และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งแนวคิดและการปฏิบัติการที่สำคัญประการหนึ่งในกระบวนการดังกล่าวคือการสร้างรูปแบบการพัฒนา

⁸ เครือข่ายชุมชนศรัทธา เป็นเครือข่ายที่เกิดจากการรวมตัวของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นับแต่ พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา แต่จัดตั้งเครือข่ายชุมชนศรัทธาอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2551

⁹ ด้วยความวิตกเกี่ยวกับการเป็น “ตัวอย่าง” / “ตัวแทน” ในการคัดเลือกประวัติชีวิต จึงใช้กระบวนการประชุมแกนนำขับเคลื่อนเครือข่ายชุมชนศรัทธาในการคัดเลือก ภายใต้หลักเกณฑ์ที่กำหนดร่วมกันว่า “ (1) ต้องเป็นบุคคลที่มีบทบาทเป็นที่รับรู้ ยอมรับและรู้จักกันในชุมชนและเครือข่าย (2) มีบทบาทในการขับเคลื่อนงานพัฒนาผ่านองค์กรชุมชนและเครือข่ายมากกว่า เป็นปัจเจกบุคคลที่หลุดจากฐานขบวนการชุมชน และ (3) เป็นบุคคลที่สมาชิกในองค์กร เครือข่ายให้การยอมรับ

¹⁰ ทั้งหมดเป็นชื่อสมมติ หากตรง/ พ้องกับบุคคลใดในเครือข่ายชุมชนศรัทธาถือเป็นความบังเอิญทั้งสิ้น

¹¹ “หญิงศรัทธา” เป็นการกร่อนคำมาจาก แกนนำผู้หญิงที่ทำงาน/ มีบทบาทในเครือข่ายชุมชนศรัทธา เพื่อสื่อสะท้อนถึงคำว่าศรัทธาในศาสนาอิสลามอันเป็นแนวทางของเครือข่าย และศรัทธาความหมายของความเชื่อมั่นในแนวทางการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม และการเปิดพื้นที่/ สร้างทางเลือกการพัฒนาแม้ในสถานการณ์ยากลำบาก

และการเปลี่ยนแปลงจากข้างล่าง ที่หมายถึงการเปิดพื้นที่ บทบาทให้ชุมชนท้องถิ่น ได้เข้ามามีส่วนร่วม มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการ พร้อม ๆ กับการหนุนเสริม การแก้ไขปัญหาในภาพรวมของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประการหนึ่งคือส่งเสริมบทบาท เปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงมากขึ้น ดังที่ โซรายา จามจรี จากเครือข่ายผู้หญิงเพื่อสันติภาพชายแดน ภาคใต้ [4] ให้ความเห็นไว้ว่า

“พลังของผู้หญิงในวันนี้ จะต้องช่วยเหลือตัวเองให้ได้เพื่อยุติความรุนแรง ในบ้านเกิดของตนเอง ต้องพยายามเชื่อมประสานทุกภาคส่วนเพื่อคืน ความสันติสุขมาสู่วิถีชีวิตพี่น้องใน 3 จังหวัดชายแดนใต้ ดังนั้น แนวทาง หนึ่งที่ละเอียดไม่ได้สำหรับเราคือการพัฒนาศักยภาพให้กับผู้หญิง เพราะ ผู้ชายคิดและทำแต่ในเรื่องรบ ใช้ความรุนแรง ใช้ทหาร แต่ผู้หญิงใช้ความ รัก ความเป็นแม่ เราต้องฝึกอบรมวิธีการจัดการความขัดแย้งและสันติวิธี ใช้พลังชุมชน การทำสื่อ เพื่อนำไปสู่ความสนใจต่อปัญหาในพื้นที่ 3 จังหวัด”

ด้านอุษา เลิศศรีสันทด [5] เห็นว่าในท่ามกลางปัญหา ความรุนแรงที่เรียกว่า “สถานการณ์สู้รบ” นั้นผู้หญิงมักถูกลืมและถูกทำให้ให้หายไปกระบวนการแก้ไขปัญหา และการสร้างสันติภาพ

“ในสถานการณ์สู้รบที่บทบาทผู้หญิงมักถูกลืม เวลาเจรจาสันติภาพ บทบาทผู้หญิงก็มักถูกลืม จึงเสนอให้ทุกภาคส่วนต้องมียุติหญิงชาย เพื่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิต แนวนโยบายหรือคิดเรื่องเครื่องมือที่จะมา ตอบสนองสิทธิ โดยเฉพาะเรื่องผู้หญิงถูกกระทำซึ่งไม่รู้ หรือไม่มีข่าว ออกมาเลยจาก 3 จังหวัดชายแดนใต้”

อังคณา นีละไพจิตร [6] เห็นไปแนวทางเดียวกันว่าผู้หญิงมักถูกมองในแง่ ที่มีหน้าที่ดูแลครอบครัวเท่านั้น หากก้าวเข้ามามีบทบาทในชุมชนหรือนอกชุมชนก็จะถูกประหัตประหารเป็นผู้น้อย

“บริบทของความขัดแย้งในพื้นที่ชายแดนใต้ ยังมีผู้หญิงถูกทำร้าย ถูกป้ายสี...ถูกจำกัดบทบาท มีครั้งหนึ่งที่ตัวแทนจากนราธิวาสเสนอว่าขอให้เพิ่มบทบาทของผู้หญิงในนโยบายการบริหารและการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่ก็ถูกตัดบทจากผู้นำในพื้นที่ซึ่งเป็นผู้ชาย โดยบอกว่า “หน้าที่ของผู้หญิงอยู่ในครัว ออกไปข้างนอกที่ไรท์หาผิวใหม่ทุกที”

ด้วยทัศนคติเช่นนี้ผู้หญิงจึงถูกปิดกั้น/ ตัดโอกาสออกจากกระบวนการมีส่วนร่วมและการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มองว่าผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลังที่ต้องเชื่อฟัง ปรนนิบัติ ดูแลสามีและลูก¹² บ่อยครั้งจึงมักตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงภายในครอบครัว ขณะที่สถานการณ์ภาพรวมจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้หญิงก็ตกเป็นเหยื่อสำคัญของความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ ดังในรายงานของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ [7] ที่ได้ศึกษาผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรง เฉพาะกลุ่มหญิงหม้ายและเด็กกำพร้าสูงถึง 4,883 คน ทำให้เกิดผลกระทบทางจิตใจอย่างรุนแรง ทั้งยังก่อให้เกิดความยากจนมากขึ้นกว่าเดิมเนื่องจากหญิงหม้ายส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างและว่างงาน ขณะที่เด็กกำพร้าแทบจะสูญเสียโอกาสในด้านต่าง ๆ ของชีวิตโดยเกือบจะสิ้นเชิง สอดคล้องกับรายงานของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร [8] ที่พบว่าระหว่าง พ.ศ. 2547-2556 ผู้หญิงเสียชีวิตจากเหตุการณ์ความรุนแรงจำนวน 404 คน บาดเจ็บ จำนวน 1,587 คน รวม 1,991 คน

อย่างไรก็ดี ได้มีความพยายามจากหลายฝ่าย ในการเข้ามาส่งเสริม สนับสนุนบทบาท สิทธิ และการมีส่วนร่วมของผู้หญิงกับในกระบวนการแก้ไขปัญหา การสร้างเสริมสันติภาพ และการสร้างความมั่นคงของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ผ่านการรวมกลุ่ม ริเริ่มค้นหาศักยภาพ เรียนรู้ปัญหาและการปฏิบัติการจริงในระดับชุมชนและเครือข่ายที่เริ่มมีการยึดโยง ร่วมมือกันมากขึ้น ทั้งนี้ จากการศึกษาประวัติศาสตร์เชิงคุณภาพของผู้หญิงจากเครือข่ายชุมชนศรัทธาพบว่า การก้าวข้ามสถานะในครอบครัวมาสู่การเป็นผู้นำชุมชนนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเลื่อนลอยไร้ที่มาที่ไป

¹² การกล่าวเช่นนี้อาจเป็นการดูหมิ่นต่อการถูกวิจารณ์ว่าเป็นการตีขลุม เหมาร่ง มากเกินไป แต่นี่คือบางเสียงที่เปล่งออกมาจริง

ผู้นำหญิงเหล่านี้มักมีแรงบันดาลใจในวัยเด็กจากครอบครัวที่มีพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย อาจเป็นผู้นำทางการ ผู้นำธรรมชาติ ผู้นำศาสนา มีบทบาทในการช่วยเหลือชาวชุมชนในหลายรูปแบบ มีจิตสำนึกสาธารณะ เสียสละในการช่วยเหลือสังคมส่วนร่วม ดังที่มารีก็เล่าว่า ปู่และย่าเป็นผู้นำที่ช่วยเหลือเกื้อกูลชุมชนช่วยกิจกรรมของส่วนร่วม รวมไปถึงงานของเพื่อนบ้านไม่ว่าจะเป็นงานบุญ งานแต่ง งานศพ บริจาคที่ดินสร้างโรงเรียน ส่วนยี่ะที่พ่อเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มีบทบาทช่วยเหลือชุมชน ในยามมีปัญหาเพื่อนบ้านมักแวะเวียนมาปรึกษาหารือ ขอความช่วยเหลือบ่อยครั้ง สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นภาพประทับใจและแรงบันดาลใจที่สำคัญของผู้นำหญิงเหล่านี้ ในวัยผู้ใหญ่ผู้นำหญิงต้องต่อสู้ชีวิตที่หนักหน่วง การล้มลุกคลุกคลานในสนามชีวิตของตนเองและครอบครัว ทำให้มีความก้าวกล้าความท้าทายใหม่ ๆ กล้าหาญที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง ริเริ่มกระทำการสิ่งใหม่ ๆ ที่ไม่คุ้นเคย ทั้งในแง่การประกอบอาชีพ การเปลี่ยนเส้นทางชีวิตลงมือทำในสิ่งที่ตนเองเชื่อมั่น นอกจากนี้ การศึกษาในระบบการศึกษาสมัยใหม่ก็มีส่วนสำคัญในการเสริมเติมความรู้ที่สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ในการทำงาน ประกอบอาชีพ และที่สำคัญคือการทำงานพัฒนาในยามสถานการณ์ที่พื้นที่/ ชุมชนของของตนตกอยู่ท่ามกลางวงล้อมของความรุนแรง แปรปรวนแตกต่างอันเนื่องมาจากปัญหา และการแสวงหาแนวทางการแก้ไขที่สอดคล้องกับความต้องการที่เกิดขึ้นจากการเปล่งเสียงของคนใน ผู้นำเหล่านี้จึงสามารถเชื่อมต่อโลกชีวิตของความเป็นท้องถิ่นเข้ากับสภาวะกระแสของสังคมใหญ่ได้และเป็นส่วนหนึ่งในการเคลื่อนไหวอย่างลงตัว

3. ผู้หญิงผ่าน-งาน/ การพัฒนา

บทบาทการทำงานพัฒนาชุมชนของผู้หญิงในสังคมที่พื้นที่ของผู้หญิงยังไม่เปิดกว้างมากนัก การก้าวออกมาจากครอบครัว สู่กิจกรรมการพัฒนาชุมชนสาธารณะ มักมีจุดเริ่มต้นจากกิจกรรมเล็ก ๆ ที่ผู้ชายส่วนใหญ่มองข้าม หรือมองว่าไม่ใช่งานของผู้ชาย เช่น การเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน หรือ “อสม.” งานกลุ่มแม่บ้าน เพื่อสร้างรูปธรรมความสำเร็จของการทำงานและยกระดับความเชื่อมั่นต่อตนเอง กลุ่ม และผู้คนในชุมชน ดังที่มารีก็จะต้องใช้ความอ่อนน้อมถ่อมตน การเกาะติดกิจกรรม และการส่งผ่านข้อมูลที่ได้รับรู้แก่ชาวชุมชนเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมมากกว่าการนำเดี่ยวที่อาจถูกขัดขวาง ไม่ได้รับการยอมรับจากผู้นำที่ส่วนใหญ่เป็นผู้ชายในชุมชน หรือผู้ชาย ที่ให้ความสำคัญกับการทำงาน/กิจกรรมเล็ก ๆ ใกล้ตัวก่อน

“การทำงานกับผู้หญิงเริ่มจากคนใกล้ตัว กลุ่มคนเล็ก ๆ ที่เป็นเพื่อนบ้านของเราและมีพื้นฐานสนใจปัญหาส่วนรวม เอาแบบมีใจก่อน...แล้วค่อยรวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน เมื่อรวมกันได้เราจึงมีการประชุมถกกัน เสนอความคิดเห็น ตัดสินใจร่วมกันก่อนที่จะกิจกรรมจะออกมา”

แต่กระนั้น ในหลายกรณีต้องผสมผสานจัดความสัมพันธ์เข้ากับบุคลิก ลักษณะ และนิสัยของความเป็นผู้นำด้วย กล่าวคือ ต้องมีความกล้าหาญ ใจกว้าง กล้าได้กล้าเสีย ไม่เกรงกลัวเป็นพื้นฐานในการทำงานด้วย ดังนั้น ในบางกรณีจึงอาจมีความแย้งย้อน ปะทะประสานกันอยู่บ้างระหว่างความเป็นหญิงชาย แรงปรารถนากับสภาวะการดำรงอยู่จริงของโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน

อย่างไรก็ดี ผู้นำหญิงเห็นว่าแม้ในภาพรวม “การตีตรา”¹³ ผู้หญิงยังแน่นหนาในโครงสร้างการรับรู้ของผู้คนในชุมชน/ สังคม แต่หากสามารถพิสูจน์บทบาทการทำงานได้อย่างเป็นรูปธรรมจะสามารถทำให้ผู้หญิงได้รับการยอมรับมากขึ้น กระนั้น ต้องระมัดระวังในเรื่องการวางตัวที่เหมาะสม ไม่ให้มีข้อครหาในทาง ดังความเห็นของกามิละห์

“ความเป็นผู้หญิงไม่ได้สร้างความลำบากใจในการทำงานภาพของผู้หญิงมุสลิมและข้อควรระวังในการปฏิบัติตนของผู้หญิงมุสลิม การวางตัวของเธอต่เพื่อนร่วมงาน หรือต่อผู้นำของชุมชน...การวางตัวจึงเป็นหลักสำคัญของการทำงานของผู้หญิงมุสลิมไม่เช่นนั้นแล้วสิ่งที่ได้รับเริ่ม ลงมือทำก็อาจจะพังทลายครืนลงได้”

ในเชิงกระบวนการผู้นำหญิงเหล่านี้ไม่ได้เริ่มต้นจากความว่างเปล่า หากทว่าคือ การสร้างสมฐานความรู้จากประสบการณ์เดิมผสานเข้ากับการจัดการและองค์ความรู้สมัยใหม่ที่ได้อศึกษามาทำให้ผู้นำแสดงบทบาทได้ และเมื่อประกอบเข้ากับสถานการณ์ความรุนแรงที่ผู้ชายไม่สามารถแสดงบทบาทได้ชัดเจนมากนัก ผู้หญิงจึงมีบทบาทที่เด่นชัดขึ้น

¹³ ในมิติของการตอกย้ำ รับรู้ความหมายจากมายาคติและมลทินที่มีต่อผู้หญิง

“ตอนนี้ ผู้ชายต้องอยู่เงียบ ๆ ไม่กล้าเปิดเผยตัวเองมาก เพราะกลัวผู้ก่อ (การร้าย) จะเล็ง จึงเป็นโอกาสให้ผู้หญิงออกมาหาความรู้เพื่อพัฒนาตัวเอง แต่ก็เชื่อว่าผู้หญิงจะปลอดภัย ผู้ก่อการร้ายทำกับผู้หญิงเหมือนกัน แต่อาจจะเป็นตัวเล็งสุดท้าย ผู้หญิงที่เป็น อส. (อาสาสมัคร) ไปช่วยทางการ ก็โดนยิงตายมาแล้วหลายราย”

กระบวนการพื้นฐานที่ผู้นำหญิงนำมาประยุกต์กับกิจกรรมการพัฒนา ในชุมชนของตนคือการสร้างความสัมพันธ์พื้นฐานผ่านการพูดคุย สนทนาในชีวิตประจำวัน การสร้างความสัมพันธ์อันดีเพื่อน การริเริ่มกิจกรรมใหม่ ๆ ใกล้เคียง ๆ ตัว จากนั้นจึงยกระดับการประสานงานกับหน่วยงานอื่นที่สามารถถ่ายทอด/ จัดสรรทรัพยากรให้ชุมชนได้ ดังนั้น การทำงานในระยะแรกก็แค่เพื่อการพัฒนาชุมชน แก้ไขปัญหาในชุมชน แต่ด้านหนึ่งก็มุ่งตอบสนองเป้าหมายของหน่วยงานสนับสนุนด้วย ผู้นำจึงต้องมีความชัดเจนและจัดความสัมพันธ์ทั้งสองส่วนนี้ให้ลงตัว ไม่เช่นนั้นอาจไม่ได้รับการยอมรับจากชาวชุมชน หรืออาจหลุดฐานชุมชนได้

ในทางกลับกันการมั่นคงในการดำเนินกิจกรรมจะค่อย ๆ พัฒนาประสบการณ์ไปสู่การทำงานเชิงพัฒนาที่หลากหลายขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมในเครือข่ายชุมชนศรัทธา ซึ่งเป็นงานพัฒนาที่ผู้นำผู้หญิงได้เข้ามามีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในการขับเคลื่อน และการขยายฐานความร่วมมือสู่เครือข่ายประชาชน/ ประชาสังคม รวมทั้งความร่วมมือกับหน่วยงานองค์กรทั้งภาครัฐ เอกชน จากในและนอกพื้นที่ เพราะเห็นว่าเป็นเป้าหมายวัตถุประสงค์และแนวคิดของเครือข่ายชุมชนศรัทธาสอดคล้องกับความเป็นชุมชนท้องถิ่น และโน้มน้าวสู่สิ่งที่ปู เรียกว่า “ความหวังในการแก้ไขปัญหาความรุนแรงจากการใช้ศาสนา เป็นหัวใจขับเคลื่อน” รูปธรรมกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่ยะ ริเริ่มจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ อัลกุรอานให้กับกลุ่มผู้หญิงโดยใช้สถานที่ของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนทำให้จากจุดเริ่มต้นมีผู้เข้าร่วมเพียง 20 คน ปัจจุบันมีมากถึง 100 คน สามารถขยายผลไปสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เช่น การผลิตน้ำปลา บูด กลุ่มออมทรัพย์กลุ่มเยาวชน ทำให้ยะ ยิ่งทวีความมั่นใจในแนวทางการรวมกลุ่มพัฒนาด้วยหลักศรัทธามากขึ้น “การเรียนรู้ทางศาสนา สอนอัลกุรอาน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้น ใช้ชีวิตถูกหลักศาสนามากขึ้น...เข้าไปมีส่วนร่วมกับสังคมมากขึ้น” สอดคล้องกับนุซ ที่เริ่มต้นสอนตาดีก่อนขยายไปสู่กลุ่มจัดการขยะ ที่มีชื่อเสียง กลายเป็นสถานที่ศึกษาดูงานของชุมชนจำนวนมาก ทำให้เอากล่าวอย่างมั่นใจว่า “ชุมชนศรัทธาเหมาะสมกับชาวบ้าน ทำให้ปัญหาในชุมชนลดลงและเกิดสันติภาพ” หรือ “สันติภาพจากผู้หญิง” ในสำนวนภาษาของเธอที่สำคัญเป็น “สันติภาพที่ไม่ใช่เพียงแค่

การเยียวยาเท่านั้น แต่คือความพยายามในการสร้างเกราะกำบังทางสังคมที่เป็นเยื่อใยของ
ความเอื้ออาทร การกลับคืนมาของพื้นที่เสรีภาพ” [9]

กล่าวได้ว่ารูปธรรมงานพัฒนาที่สร้างขึ้นจากน้ำมือของผู้นำและชาวชุมชน ได้ช่วย
เติมความเชื่อมั่นให้กับผู้นำ รวมทั้งชาวชุมชน และนำไปสู่การปรับความสัมพันธ์ทางสังคม
ใหม่ในระดับชุมชนและภายนอก ดังที่ปู และ กามีลละห์ กล่าวตรงกันว่า

“กิจกรรมใดก็ได้แล้วแต่หากไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้หญิงก็ไปไม่รอด
กระแสเรียกร้องผู้หญิงมีมากขึ้นในชุมชน ที่สำคัญเป็นการเรียกร้องจาก
ผู้ชายที่ครั้งหนึ่งมองว่าผู้หญิงไม่มีพลัง ศักยภาพ”

“ชาวบ้านไม่ค่อยกล้าพูดกับข้าราชการไม่ว่าจะเป็นครู หรือข้าราชการ
ส่วนอื่น ๆ ไม่สะท้อนปัญหาทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมขึ้น ความไม่เป็น
ธรรมเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา แต่ชาวบ้านไม่กล้าเข้าหารัฐ...การทำงานทำให้
ชุมชนเรียนรู้โลกใหม่”

ฉะนั้น การเปลี่ยนแปลงรูปการดังกล่าวด้านหนึ่งเป็นผลมาประสพการณ์ในการ
ทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามามีบทบาทในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์กร
พัฒนาเอกชนที่เน้นบทบาทการทำงานชุมชนแบบมีส่วนร่วม การเสริมสร้างศักยภาพ ความ
สามารถ และความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการตนเอง ทำให้ผู้หญิงเข้ามา
มีบทบาททำงานร่วมกับผู้ชายได้อย่างมีคุณภาพและที่สำคัญยังจะเป็นการปรับสมดุลใน
เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมให้เกิดดุลยภาพมากขึ้น [10] ดังสะท้อนจากคำพูดของ
ก้านันทานหนึ่งที่ได้ริเริ่มงานพัฒนาชุมชนด้วยการจัดตั้งธนาคารชุมชน กลุ่มอาชีพ
ร้านลอยฟ้า กลุ่มจัดการขยะชุมชน ว่าพัฒนาการและความสำเร็จของชุมชนส่วนหนึ่งเกิด
จากการริเริ่มผลักดันของเครือข่ายชุมชนศรัทธา และที่ขาดไม่ได้ คือ ปู ที่เป็นเสมือนมือขวา
ของตน หรือ “มือใน มือนอก” ในสำนวนภาษาของผู้นำท่านนี้ ถือเป็นการยืนยันความเห็น
ของอकिन รพีพัฒน์ [11] และณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์ [12] ที่ระบุว่า การสร้างศักยภาพของ
ผู้หญิงในกระบวนการพัฒนาเป็น “การพัฒนาที่เริ่มจากข้างล่างที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหา
จัดระบบชุมชนที่ยั่งยืนในอนาคต” แต่ต้องเร่งส่งเสริม เปิดบทบาท/ พื้นที่ของผู้หญิง
ให้มากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับชุมชนต้องมีกระบวนการหนุนช่วยจริงจังและเป็น
ระบบ การเสริมทักษะที่จำเป็นเกี่ยวกับการจัดระบบชุมชน การบริหาร และการประสานงาน
รวมไปถึงการสร้างตระหนักเรื่องบทบาทผู้หญิง หรือหญิงชายให้กับชาวชุมชนและ
ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ทั้งนี้ อาจกำหนดกฎของชุมชน ที่เรียกว่า “ฮุกุมปากัด”¹⁴ ”

¹⁴ ซึ่งเป็นกฎ กติกาที่ชุมชนกำหนดขึ้นและใช้ร่วมกันในชีวิตประจำวันโดยพยายามอิงหลักศาสนา

ให้เพิ่มสัดส่วนของผู้หญิงในโครงสร้างคณะกรรมการชุดต่าง ๆ ของชุมชนอย่างเหมาะสม สนับสนุนให้จัดตั้งองค์กรผู้หญิงและกองทุนผู้หญิงที่สามารถบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม

ในระดับเครือข่ายชุมชนศรัทธา โครงสร้างบริหารเครือข่ายชุมชนศรัทธาควรมีสัดส่วนผู้หญิงที่เหมาะสม แต่ทั้งนี้ ต้องผ่านกระบวนการพิจารณาร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายชุมชนศรัทธามากกว่าคำนึงสัดส่วนเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียว

ในระดับนโยบายหน่วยงานภาครัฐต้องเร่งสร้างความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับผู้หญิง สิทธิ การยอมรับ ความเสมอภาคสร้างพื้นที่การมีส่วนร่วมที่ผู้หญิงสามารถเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาศักยภาพ เพิ่มโอกาสให้ผู้หญิงเข้าถึงสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม การถือครองที่ดิน ความมั่นคงทางอาหารอาชีพ และการศึกษา สร้างความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินของผู้หญิงในระดับครอบครัว ชุมชนและสังคม การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม และสร้างโอกาสการเรียนรู้และการศึกษาที่สามารถทำให้ผู้หญิงเท่าทันการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ ควรจัดให้มีกองทุนพัฒนาที่เอื้อให้ผู้หญิงกลุ่มต่าง ๆ สามารถเข้าถึง ใช้ประโยชน์ และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมากขึ้น ซึ่งรูปแบบที่เป็นไปได้อาจอยู่ในรูป “คณะทำงานอิสระ” มีหน่วยงานภาครัฐ เช่น กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ หรือศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำหน้าที่สนับสนุน ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของเครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ ที่เสนอให้ทุกภาคส่วน เปิดโอกาสให้ผู้หญิง เข้ามามีส่วนร่วมในกลไก แก้ไขปัญหา การจัดทำแผนพัฒนา การปฏิบัติการทุกระดับด้วยเห็นว่าผู้หญิงไม่ใช่เพียงแค่เหยื่อที่รอการเยียวยาเท่านั้น หากในฐานะผู้ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมที่สามารถสร้างสรรค์การพัฒนาได้

“ขณะนี้เรามีเครือข่ายผู้หญิงที่ลุกขึ้นมาเรียกร้องผ่านการสื่อสารสาธารณะ และการณรงค์ เพื่อให้ยุติการใช้ความรุนแรง รวมทั้งความไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ ต้องให้ผู้หญิงเข้าไปอยู่ในกลไกการแก้ปัญหา และการสร้างสันติภาพทั้งในระดับพื้นที่ และระดับชาติที่มีอยู่ในสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นและเหมาะสม โดยเฉพาะในระดับของการตัดสินใจ รวมทั้งต้องสนับสนุนและพัฒนาให้เป็นกลไกที่มีความเข้มแข็ง สามารถแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ สนับสนุนให้ผู้หญิงในพื้นที่จัดทำแผน และยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของสตรีเพื่อสร้างสันติภาพที่ชัดเจน รวมถึงการจัดทำแผนปฏิบัติการ ที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ ให้เกิดการขับเคลื่อนได้จริงจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง โดยให้มีการทำงานที่สอดคล้องประสานกันทั้งในระดับพื้นที่และระดับชาติ”

โซรายา จามจุรี, อ้างถึงในมูลนิธิผู้หญิง [13]

ทั้งนี้ ควรมีการศึกษาวิจัย หรือถอดบทเรียนบทบาทผู้หญิงกับการพัฒนาในมิติ ประเด็นต่าง ๆ ให้มากขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางและรูปแบบส่งเสริมที่เหมาะสมในอนาคต และ/ หรือนำไปกำหนดยุทธศาสตร์ แผนงาน โครงการพัฒนาผู้หญิงในบริบทจังหวัด ชายแดนภาคใต้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- [1] โคทม อารียา และคณะ. (2540). “การมีส่วนร่วมในทางการเมืองของสตรี”. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง สตรีกับการปฏิรูปการเมือง. เนื่องในโอกาส วันสตรีสากลประจำปี 25408 มีนาคม 2540. กรุงเทพฯ :
- [2] ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์ มณีรัตน์ มิตรปราสาท และแวรอมลี แวบูละ. (2555). **การพัฒนาเพื่อสร้างความมั่นคงของชุมชนในสถานการณ์ความขัดแย้ง 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส)**. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- [3] Chitniratna, N. (2555). Development for Community in the Southernmost Provinces, วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ. 6(2) ตุลาคม 2554 - มีนาคม 2555. 13-34.
- [4] โซรายา จามจุรี. (2555). สิทธิและบทบาทในกระบวนการสันติภาพ. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม 2555, จาก <http://thaingo.org/thaingo/node/1969>.
- [5] อุษา เลิศศรีสันต์. (2555). สิทธิและบทบาทในกระบวนการสันติภาพ. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม 2556, จาก <http://thaingo.org/thaingo/node/1969>.
- [6] อังคณา นีละไพจิตร. (2556). โอกาสที่ถูกปิดกั้นของผู้หญิงชายแดนใต้ ความจริงหล่นหาย ณ ปลายด้ามขวาน. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม 2556, จาก www.isanews.org/south-news/scoop/item.
- [7] กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2555). “สถานการณ์ความรุนแรงชายแดนภาคใต้”, สืบค้นเมื่อ 20 พฤศจิกายน 2556, จาก <http://www.m-society.go.th/article>.
- [8] มูลนิธิสันติวัฒนธรรม. (2557). เสียงเงียบจากชายแดนใต้...เมื่อผู้หญิงถูกทำร้ายจากความรุนแรง. สืบค้นเมื่อ 30 มีนาคม 2557, จาก <http://www.isranews.org>.

- [9] จำนงค์ จิตรนิรัตน์. (2554). **จุดเปลี่ยน**. สงขลา : คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- [10] ปรีดา คงแป้น และคณะ. (2553). **ลีลาปาเต๊ะ พลังผู้หญิง : พลังชุมชน**. กรุงเทพฯ : องค์การแอคชั่นเอดประเทศไทย
- [11] อคิน รพีพัฒน์. (2553). “คำนิยม”, ใน **ลีลาปาเต๊ะ พลังผู้หญิง : พลังชุมชน**. กรุงเทพฯ : องค์การแอคชั่นเอดประเทศไทย
- [12] ณฐพงศ์ จิตรนิรัตน์. (2556). “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมผ่าน ประวัติและประสบการณ์ชีวิตอันหลากหลายของผู้นำชุมชนในเขตชุมชน แอ้อัด”, **วารสารปาริชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ**. 25(1) เมษายน-กันยายน 2556, 30-73.
- [13] มุลนิธิผู้หญิง. (2556). **ผู้หญิงเสนอตัวดับไฟได้ วอนรัฐสนใจมิติวัฒนธรรม**. สืบค้นเมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2557, จาก <http://www.womenthai.org/?p=326>.